

Végül még az, aki Erdélyre szűkít, azt sem teheti félre, hogy a kommunista totalitarizmus szocializmusa hozta el a legrosszabb nemzeti elnyomást.

Akárhogy is lenne, a két emlékezés párhuzamos olvasásából egyáltalán nem akarok közös tanulságot levonni. Mert a múlttá távolodó időkkel mindenki maga kell megbirkózzon. A közös dolgokkal is csak úgy lehet számot vetni, hogy mindenki maga gondolja át azt, amit személyesen tapasztalt és cselekedett. Az elme, a szív és a gyomor egyéni szervek, és egyéni minden gondolkodás, érzés. És csak az egyén tud bármit is megemészteni. Szellemileg is. Ahogy különben minden felelősség is egyéni.

Tordai Zádor

„HITLER HÁROM HARCA”

Cuthbert Carson Mann: Hitler's Three Struggles. The Neo-Pagan Revenge. Evanston, Chicago. Spectrum Press, 1995. 308 oldal

Aligha véletlen, hogy a legjobb Hitler-életrajzot újságíró írta: Joachim Fest. Az 1933 előtti német állapotokat is talán egy újságíró, a méltatlanul elfelejtett H. R. Knickerbocker jellemezte a legmegkapóbban, aki egyébként két könyvét a Führernek is dedikálta, hogy aztán annál hevesebben sürgesse Amerika hadba lépését, miután a nácik vele is le akartak számolni. Az újságírók sikerének titka nyilván abban rejlik, hogy közvetlenebbek tudnak lenni olvasójukhoz, mint a tudós, és nem valami séma köré rendezik anyagukat – az értekezések írott és íratlan törvényei szerint –, hanem az élet teljességét akarják és tudják megragadni egy-egy lényeges mozzanattal kiemelésével. Ugyanakkor kevesebbet beszélnek a felelősségről, de annál hatékonyabban érzékeltetik annak súlyát. A belfasti születésű és a *Los Angeles Times*nál majdnem két évtizedig dolgozó Cuthbert Carson Mann könyve is ezt példázza.

HITLER HÁROM HARCA – a cím és a gondolat talán a MEIN KAMPF olvasásakor szüle-

tett. Az első harc: az önmagával vívott küzdelem. A második: a politikai hatalomért vívott harc. A harmadik: a világháború. A három harc persze egységet alkot. Legfontosabb dokumentuma a MEIN KAMPF, amelyet tragikus módon a kortársak közül kevesen vettek komolyan. Hogy a történészek nem teszik, az inkább komikus. Igaz, hosszút a mű, és felmentést ad Speer, aki úgy nyilatkozott emlékirataiban, hogy sem ő, sem a náci vezérek nem mélyedtek el benne. (A nagy Baumeister mérnöke azonban most is hazudott, mert például az ADOLF HITLER. BILDER AUS DEM LEBEN DES FÜHRERS [Altona-Bahrenfeld, 1936] című reprezentatív tanulmánykötetben csak ő idézett kimerítően vezére főművéből, ettől függetlenül nem biztos, hogy nagyra tartotta az önéletrajzi művet, bár ki tudja, hiszen emlékirataiban például nem titkolta, hogy a Führer nürnbergi ügynevezett kultúrbeszédeinek gondolatisága megkapta, márpedig ezek monomániás zagyvasága a MEIN KAMPF-ét is felülmúlja.) Ez persze nem von le semmit a nagy mű forrásértékéből. De alighanem a Hitlerrel szembeni borzalom is visszatartott sokakat attól, hogy ezt felismerjék. Jellemző: oly nagy filozófusaink, mint Lukács György, vagy tanítványa, Vajda Mihály úgy írtak a fasizmusról, hogy például nem tanulmányozták elmélyülten a MEIN KAMPF-ot, ami azért különös formája a damnatio memoriae-nak, mert közben Hitler állandóan jelen van a szövegükben. És okkal kérdezhetjük, ha Rosenberget oly kimerítően használta Lukács György, akkor Hitlert miért nem; és aligha vitatható, hogy legalább akkora „gondolkodó” ő is volt, mint az ideológus, akit egyébként kinevetett...

Mannt alighanem éppen filozófiai műveltsége ösztönözte arra, hogy komolyan vegye a Führer könyvét. Azzal csak egyetérthetünk, hogy ez Hitler „személyiségének legjobb és végül is legmegbízhatóbb kulcsa”. De az már vitára hív, hogy e mű „olyan emberről ad képet, akinek a valós énye annyira gyenge volt, hogy olyan identitást akart kialakítani, amely a német szellem legmélyebb vágyaival esett egybe”. A vita Pascal és Hegel vitája. („Ha Kleopátra orra rövidebb lett volna, az egész világ arculata megváltozott volna” – írta Pascal, minek ellenében hosszán idézhetnénk Hegeltől, mert még akkor is, ha halálós ágyán keserűen panaszkolta fel, hogy

nem értette senki, a szükségszerűség általa érvényesített rendezőelvét aligha kérdőjelezte meg bárki is.) Mann ebben a talán eldöntetlen vitában, minden egyensúlyra való törekvése mellett, Hegel felé hajlik. Hitler személyiségének autonómiáját az identitásért vívott harca jól érzékelteti. Szegényes személyisége viszont a szükségszerűség erejével ható „német szellem”-hez sodorja.

Két kérdésünk lehet ezzel kapcsolatban. Az első a MEIN KAMPF hitelére, a második a német szellemre vonatkozik.

Vajon Hitler könyve annyira megbízható? Nemi túlzással e mű nemcsak a legfontosabb, de egyben a legfélrevezetőbb tanúsága is Hitler belső harcának. Hiszen ebben Hitler nem egyszerűen megírta, hanem átírta múltját. Világnézetének „gránitszilárdságú” alapja nem a századforduló utáni Bécsben alakult ki – mint Mann hangsúlyozza –, hanem az 1918 utáni Münchenben. Kétségtelen, hogy e borzalmas konglomerátum egyes elemei a császárvárosban már készen voltak. De hogy úgy álljanak össze, ahogy összeálltak, ahhoz kellett az első világháború, majd a müncheni kommunista forradalom, miközben Hitler még vörös karszalaggal és – nyilván – vegyes érzelmeikkel utolsó útjára kísérte az egyébként zsidó származású és ezért meggyilkolt bajor miniszterelnököt, Kurt Eisnert.

Zegzugos út vezetett tehát a német szellemhez. De – kérdezhetjük – vajon van-e egyáltalán német szellem? Például a franciás viláossággal fogalmazó Carl Schmitt 1918-ban azért marasztalta el a német romantikusokat, amiért 1951-ben megdicsérte a német szellemet: az ún. occasionalizmus miatt, holott 1936-ban ezt a romantikus vonást a zsidókra vetítette. Mann számára Goethe a német szellem archetípusa. Igaz, saját kertjét műveli humanista hittel és értelemmel. De Werther öngyilkos lett, és Faust a szerelemben üdvözül és nem Istenben. Mert elvetett minden egyházat. A Goethétől és Schillertől is ihletett Sturm und Drang a természetet és az emberi individualizmust magasztalta. Ennek eltorzított formája: a náciizmus. A torzítást éppen Hitler példázza, akiben – mint Mann hangsúlyozza – „mint sok németben” van valami „kíméletlen fausti törekvés”, és olyan belső harc emésztette, mint Werthert, bár hiányzott belőle „a jó művészet lényege, ami a sponta-

neitás”. Ebben a belső harcban valamiféle katalizátorszerepet May Károly kapott, akiről azonban meg kellett volna említeni, hogy pacifista volt, és nagy hősei sem oktan gyilkosok, indián világa is sokszínű. Ha ezt tudjuk – bár gyanakszom, hogy a May Károlyt szidalmazó hitlerológusok nem olvasták regényeit, pedig szórakoztatóbbak, mint Hitler írásai –, akkor az említett torzítás még nyilvánvalóbb.

A torzítás miéértjére a pszichoanalízis adhatna választ. Mann azonban elveti a freudi és posztfreudi kategóriákat. Jung felé hajlik, amikor I. Berlint idézve hangsúlyozza, hogy „őseinktől »régii szemüveget« örököltünk, és »ezen keresztül látjuk a világot«”. Ez a „pszichológiai szemüveg trifokális: zsidó, görög és római”. Ezzel szemben Hitler csak bifokálist akart, zsidó nélkül; a zsidó örökséget fel akarta számolni, hiszen számára ez méreg stb., amely eltorzította a történelem menetét, méghozzá a kereszténységgel. Enélkül nem lett volna iszlám, bolsevizmus, szociáldemokrácia, hanem valami görög-római birodalom uralta volna a világot – germán befolyás alatt. Ráadásul a fűherri szemléletben az idő is zsidó találmánynak minősül. Nem is hordott órát. Ugyanakkor a háború kirobbantásának időzítések az is mérlegelte, hogy neki még jó erőben kell lennie. Nemcsak versenyt futott az idővel, hanem – mondhatnánk – le akarta még azt is győzni. Hitler döntése „racionális” volt. „»Racionális«-on – hangsúlyozza találóan Mann – *Hitler nem ésszerűt értett, hanem inkább szervezett, rendszeres és tervezett széles körű genocídiumot, és nem kis »érzelmi« indíttatású pogromokat.*” (111.)

A MEIN KAMPF alapján Mann jól rekonstruálja Hitler belső harcát, amint értelem és érzelem párharcában győz az értelem, és „a gyöngye világpolgárból fanatikus antiszemita” lesz. Jó lett volna azonban a Führer művének német eredetijét is megnézni, amikor idéz, mert az angol fordításból hiányzik a „fanatikus” jelző, és különben is az angol fordító a hitleri stílus kuszáságot a közérthetőség kedvéért nem adta vissza híven, talán nem is lehet.

Mann jó érzékkel utal többször is Dosztojevszkij, Turgenyev alvilági és amorális figuráira. Ugyanakkor az orosz szubkultúra mellett meg lehetett volna jeleníteni az osztrák

és német okkult rasszisták alvilágát. Lanz von Liebenfels és Guido von List megelégtették Hitler fajelméletét, csak az abszurdot olyan okkult külsőségekkel vették körül, hogy „tanai” politikai erővé nem válhattak. Hitler fajelméletét Mann egyéni lelemény termékének tekinti. Így viszont – úgy vélem – némileg a MEIN KAMPF-ban megjelenített belső harc utólagos konstrukciójának adunk hitelt, annak, ahogy – némileg Szent Pál megtérésének és azt követő vakságának analógiájára – a Führer úgy emlékezett, hogy egy bécsi kaftános zsidó láttán kezdett megvilágosodni elméje, majd évek múltán a fronton egy gáz-támadás nyomán napokig nem látott, ami a hisztéria jellegzetes tünete, mint ezt először – a ma méltatlanul nem idézett pszichiáter – Oscar Vogt kimutatta. Márpedig nemcsak a bécsi okkult obszcurantizmus léggömbre hatott a Führerre, hanem a háború alatt és után született rasszizmus is. Hogy ez a szubkultúra milyen erős volt, arra éppen az lehet a példa, hogy A. Dinter BŰNÖK A VÉR ELLEN című regényére 1917-ben még rendes kiadót sem talált, míg néhány év múlva kétszázszáz példányszámban jelent meg. Telitalálat tehát a szerző részéről annak jelzése, hogy az identitásért küzdő Hitler és a háborús megaláztatás miatt identitását kereső Németország élete úgy fonódik össze, mint a horogkereszt két szára. De ehhez Hitlernek meg kellett nyernie a maga politikai harcát.

Mann érdekesen mutatja be azt a folyamatot, amelynek során Hitler a Német Munkáspárt 555. tagja, aki a vezető bizottságban éppen a 7. lett – a párttörténeti hagiográfia hét alapító atyát tartott számon –, miként tette a Pártot saját pártjává, amelynek – mint Mann idézi – Goebbels naplója szerint egyetlen állandó eleme volt: az antiszemitizmus. És aztán minden tag elmondhatta magáról, amit Göring: „*Adolf Hitler az én lelkiismeretem.*” A Führerprinzip bökéletesen deperszonalizáló dinamikának bizonyult. Mann jól érzékelteti a Vezér fegyelemre vonatkozó elképzeléseit a kutyákhoz való viszonya jelzésével is. Hitler az engedelmes elzászi fajtát szerette, és a tacsókát éppen önállóságuk miatt vetette meg.

Alaposabban lehetett volna elemezni Hitler kommunistákhoz való viszonyát. Igaz, a hitlerológiának ez az egyik legelhanyagoltabb területe. Jellemző, hogy még mindig Hermann Rauschning, egykori danzigi pol-

gármester műveiből tudunk meg erről a legtöbbet. Neki fejtegette a Führer, hogy „*több minden köt a bolsevizmushoz, mint ami elválaszt.*”. Mindenekelőtt: „*a forradalmi érzés.*”. Engedélyezte is, hogy a kommunistákat azonnal vegyék fel a Pártba. Úgy vélte, „*a szociáldemokrata kispolgár és a szakszervezeti főnök soha nem lesz náci, de a kommunista mindig.*”. Ebben a helyzetmegítélésben szerepet játszhatott az is, hogy – és ezt Mann gondosan kiemeli – a kommunisták bizalmatlansági indítványa nyomán bukott meg Papen kormánya, amikor a náci és a kommunisták a parlamentben együtt szavaztak. A hatalomátvétellel eldőlt Hitler politikai harca, és immár a katonai harchoz kapcsolódott.

Hitler katonai harcának célja: a világalom. Mann egész sor példával érzékelteti, hogy Hitler tapasztalatai tették olyan hatékonyá és az, ahogyan azokból tanult. Az erkölcsi értékek válságának közepette az erkölcstelen bizonyosságok hordozói amúgy is helyzeti előnnyel rendelkeztek. „*A gyenge idegek Európájában Hitlernek voltak a legerősebb idegei. Akarata is sokkal erősebb volt, realiztikusabbban értékelte a hullaszerű európai moralitást.*” (124.) Ugyanakkor mestere volt a képmutatásnak és a hazudozásnak. Ausztriáról és Lengyelországról akkor beszélt kegyesebben, amikor ügyükben már döntött. A náci ideológia és propaganda az élettér megszerzését hirdette. A Lebensraum azonban Tötungsraum volt – mint ezt Mann leleményes kifejezésével is érzékelteti, felhívja a figyelmet arra is, hogy Hitler nem telepítést célzó hivatalokat állított fel, hanem emberirtással foglalkozó apparátusokat. Az eutanázia program: az elmebeteg és gyógyíthatatlannak minősített betegek módszeres kiirtása volt a nyitány. Jellemző – hangsúlyozza Mann –, hogy ezt elindító októberi rendeletét szeptember 1-jére datálta vissza. Így is érzékeltetni akarta annak jelentőségét. Ugyanakkor az a felháborodás, ami ezt fogadta, lecke volt Hitler számára, mert felismerte, hogy céljairól és eszközeiről óvatosabban kell nyilatkoznia, a fejleményeket pedig titokban kell tartani.

Hitler három harcának eredőjeként jelenik meg a holocaust. Ugyanakkor a zsidók elleni fellépés már kezdettől szerepel a hitleri célok között. Mann ezt a világháborút is meghatározó obszesszióként mutatja be. Mintha azért tört volna Kelet felé, hogy felszámolja

a zsidóságot. Ezzel a szerző némileg eltereli a figyelmet ennek a félig titkos, félig nyílt sunyi háborúnak a racionalitásáról, arról, hogy kimondva-kimondatlanul is a kelet-európai életter közeposztályát és értelmiségi rétegét is megpróbálták a zsidókban felszámolni. A Mann által is jelzett spártai modellnek ez alapvető követelménye kellett, hogy legyen. Igaz, a zsidógyűlölet túl volt minden politikai aritmetikai haszonlesésen. Jól jelzi a sajátos náci racionalitást az az eichmanni kijelentés, mely szerint, ha a világháború elvész, a zsidók elleni háborút akkor is megnyerik. És mint már tudjuk, a koncentrációs táborok fenntartása a német haderő ütőképességét gyengítette. Ugyanakkor, tudomásul kell venni, a szimbolikus cselekvésnek megvan a maga sajátos racionalitása.

Mann könyvének alighanem éppen az a legnagyobb érdeme, hogy a szimbolikus terror természetének megismeréséhez visz közelebb. A cél megjelölésének belső dialektikájára vet több fényt. Láthatjuk, hogy a kimondott és az eltitkolt célok miként függhetnek össze. Az antiszemitizmus keresztényellenesség is. Különös tanulsága Mann könyvének, hogy ezt az antiszemiták jobban ismerték fel. „Az antiszemitizmus igazi oka az, hogy zsidó válasza alapja miatt a nyugati világ nem tudatosította eléggé a zsidók történeti jelentőségét vagy a zsidó-kereszténység érvényességét, és azokat a követelményeket, amelyek minden emberre vonatkoznak gazdasági, társadalmi és politikai feltételektől függetlenül.” Hitler nem alaptalanul tette szavá, hogy az európai értékeszmények: egyenlőség, igazságosság, emberi jogok a zsidó múltban gyökereznek. „A bécsi kaftános zsidók ennek a lélektani valóságnak a látható, fizikai emlékeztetői, amely elindította Hitlert az új pogány bosszú útján, hogy megszabadítsa a világot a zsidóktól, a kereszténységtől és mindentől és mindenkitől, aki vagy ami a zsidó erkölcsi tudat »rémét« jelenítheti meg. A zsidó-kereszténység és a zsidók felszámolásának kísérletével Hüler a legjelentősebb vezérfontalat adta kezünkbe a történelemben való eligazodásra, mivel a zsidók jelképezik a fizikai Izraelt, amely nélkül a misztikus Izrael (a kereszténység) elveszti történelmi szimbolikus erejét. És miközben emberek milliói estek a náci áldozatául, csak a zsidók voltak azok, akiknek a »végső megoldás«-t szánták osztályrészül, mert – negatív módon – Hüler a célirányos történelem szerzőinek jelentőségét

ismerte fel bennük. Ilyen jelentőség vagy jelentés áll a zsidó és a keresztény liturgia középpontjában is, és ha másként lenne, akkor a rabbik hátat fordíthatnának a Törának, és a papok, lelkészek odahagyhatnák reverendájukat vagy palástjukat. Így pedig megerősíthetnék Nietzsche amaz állítását, hogy »Isten halott«, és Hüler posztumusz győzelmét vívnák ki.” (305–306.)

A Mann műve hátán olvasható reklámszöveg szerint „sok könyv Hüler náciizmusának hogyanjára próbált választ keresni. Ez [...] a miértjét fedi fel”. Valójában a hogyanra ad választ – szellemeset és mélyet. Ugyanakkor ki vitatná, hogy ma Hitlerrel foglalkozni több, mint szellemi játék. Mann munkája a könyvtárnyi Hitler-irodalom egyik legizgalmasabb darabja. Átszövi a szerző őszinte humanizmusa. Az igazi zsurnalisztika erényeit mutatja fel: tény-szerűség és elmélet ötvözésével. Magyarázó modellek, új megközelítések mindig vitára hívnak.

Miskolczi Ambrus

A ZENEI SZECESSZIÓ KEZDETE ÉS VÉGE

Goldmark Károly: Zongorás-triók

(op. 4 B-dúr, op. 33 e-moll)

Bartos Trió

Galina Danilova – hegedű

Bartos Csaba – cselló

Irina Ivanickaia – zongora

HCD 31 709

Weiner Leó: Hegedű-zongora szonáták

(op. 9 D-dúr, op. 11 fisz-moll)

Peregi verbunk op. 40

Lakodalmas op. 21/b

Szabadi Vilmos – hegedű

Gulyás Márta – zongora

HCD 31 663

Beethoven, Schubert, Mendelssohn, Schumann és Brahms – Goldmark Károly trióit hallgatva az ember önkéntelenül is vonatkozási pontokat keres. Jegyzeteimet lapozgatva így ismerem fel a felszínes hallgató tipikus reakcióját: a klasszikusok oly bőségen tárják a